

УДК [341.223.1(477.72)“2022”:351.01(477: 470+571)]:316.64
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-1>

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНЩИНИ У 2022 Р.

Бойков Олег Юрійович,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії, археології
та методики викладання
Херсонського державного університету
boykovoleh@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8528-7554*

Бойкова Євгенія Леонідівна,
*викладач кафедри загальноправових дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету
внутрішніх справ
euheniaboikova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9103-9055*

Метою роботи слід вважати розгляд факторів, що зумовили формування образу російського агресора на прикладі Херсонщини як соціокультурного і політичного фронтиру початку XXI ст. Це уможливить розуміння не лише форми та межі сприйняття російської окупації, але й зміни у сприйнятті цієї ацивілізаційної форми розвитку, яку являє зараз Росія.

Результати дослідження. Російська тимчасова окупація Херсонщини у 2022 році визначила головні риси рефлексії місцевого населення через вплив соціокультурної і політичної фронтірності регіону. Основними факторами формування загального образу росіян у ролі ворога слід назвати: зовнішній інформаційний вплив, форми особистої комунікації з військовиками країни-агресора, рівень національної самоідентифікації, наявність близьких та родичів у лавах Збройних сил України, масштаби матеріальних та особистих нематеріальних втрат, наявність психологічної прив'язки до радянського минулого, а насамперед реакція на поведінкові прояви візії самих російських окупантів щодо українського населення.

Висновки. Аналіз джерел свідчить про складання диференційованого образу російських вояків та окупації мешканцями міста і села. Можна зазначити, що за наявності спільних рис у негативному сприйнятті ворога між ними є певні відмінності у баченні реальних та потенційних небезпек окупації, які зумовлені: можливостями для виживання (наявність продуктів харчування, пристосованість до критичного мінімуму побутових умов тощо), рівнем відстані у комунікації між окупованими й окупантами, рівнем прямої загрози залежно від соціально-політичного, громадянського статусу та рівнем визначення національної ідентичності.

Окупація Херсонщини у сучасній глобальній війні, розв'язаній росіянами, є гарним прикладом не лише застосування агресором різновидів військових та пропагандистських потужностей, але і способів протидії цій багатовіковій московській експансії, в основі яких лежить формування істинного образу агресора.

Ключові слова: Херсонщина, окупація, російська агресія.

FACTORS OF THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE RUSSIAN OCCUPATION IN THE CONSCIOUSNESS OF THE POPULATION OF KHERSON REGION IN 2022

Boikov Oleh Yuriyovych,
*Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of History,
Archaeology and Teaching Methods
Kherson State University
boykovoleh@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8528-7554*

Boikova Yevgenia Leonidivna,
*Teacher at the Department of General Law
and Social and Humanitarian Disciplines
Kherson Faculty
of Odesa State University of Internal Affairs
euheniaboikova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9103-9055*

The purpose of the work should be to consider the factors that led to the formation of the image of the Russian aggressor on the example of the Kherson region as a socio-cultural and political frontier of the beginning of the 21st century. This will make it possible to understand not only the form and limits of the perception of the Russian occupation, but also changes in the perception of the anti-civilizational form of development that Russia is currently presenting.

Research results. The Russian temporary occupation of the Kherson region in 2022 determined the main features of the reflection of the local population due to the influence of the socio-cultural and political frontier of the region. The main factors in the formation of the general image of Russians in the role of the enemy should be named: external informational influence, forms of personal communication with the military of the aggressor country, the level of national self-identification, the presence of loved ones and relatives in the ranks of the armed forces of Ukraine, the scale of material and personal non-material losses, the presence of psychological ties to the Soviet heritage, and first of all, the reaction to the behavioral manifestations of the Russian occupiers' vision of the Ukrainian population.

Conclusions. The analysis of the sources indicates the creation of a differentiated image of Russian soldiers and the occupation by the inhabitants of the city and the countryside. It can be noted that despite the presence of common features in the negative perception of the enemy, there are certain differences between them in the perception of real and potential dangers of the occupation, which are determined by: opportunities for survival (availability of food, adaptation to a critical minimum of living conditions, etc.), the level of distance in communication between the occupied and the occupiers, the level of direct threat depending on socio-political, civil status and the level of defining national identity.

The occupation of Kherson region in the modern global war unleashed by the Russians is a good example not only of the aggressor's use of various military and propaganda powers, but also of ways of countering this centuries-old Moscow expansion, which is based on the formation of the true image of the aggressor.

Key words: Kherson region, occupation, Russian aggression.

1. Вступ

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року спричинило вельми неоднозначну реакцію населення України. Нагальні спроби порятунку, різноманіття форм спротиву агресору, як і окремі прояви конформізму та колабораціонізму, були очікуваними в такій ситуації моделями поведінки українців, але водночас мали особливі риси, з огляду на історичний контекст взаємин між двома народами. Саме вони були відображенням сучасного загального образу росіян і росії.

На сьогодні український соціум має багатопланове бачення російської держави. Воно складене під впливом довоєнних особистих контактів, унаслідок засвоєння історичних знань у закладах освіти, ЗМІ, і, зрештою, з поведінки самих військовиків РФ, що спричинила більш реальне і актуальне усвідомлення причин російської агресії.

Суттєво підважила це усвідомлення окупація, яка окреслила загалом відразливий для більшості українців образ ворога.

Херсонщина, яка частково вже пережила окупацію та Лівобережжя якої продовжує тимчасово перебувати під владою агресора, може вважатися одним з типових прикладів прояву фронтірних оціночних відмінностей у процесі формування бачення російської агресії і російських військовиків представниками різних соціокультурних локацій та соціальних груп, а також еволюції цього бачення у адаптації до нових реалій.

Завдяки фундаментальним напрацюванням-закликам Еви Томсон (Томсон, 2006), Тімоті Снайдера (Снайдер, 2011), Сергія Плохія (Плохій, 2023), а також вже цілого пласту ґрунтовних вітчизняних досліджень істинна сутність

риторики кремлівського керівництва та більшості російського суспільства стосовно неприйняття України у вигляді незалежної та суверенної держави ставала все більш зрозумілою. Крім того, зрештою прийшло чітке усвідомлення, що ця риторика десятиліттями спрямована на Захід та і на саму Україну у поєднанні з традиційним експортом ілюзії миротворчого нарративу, що є прямою погрозою цивілізаційного масштабу.

Однак вивчення причин та особливостей російської агресії й характеру окупаційної політики природно набуло загостреної актуальності вже після 2014 року та повномасштабного вторгнення Москви. Постає необхідність ґрунтовніше досліджувати один із суттєвих елементів війни проти України, а саме форм реалізації російської окупаційної політики, зокрема в південних регіонах, більшість з яких залишаються загарбаними. Це дає можливість зрозуміти, якою мірою місцеве цивільне населення має здатність опиратися фізичному тиску та ідеологічному впливу рашизму.

Напрацювання в цій галузі вже стали досить важливими у форматі усно-історичного дослідження. Зокрема, вельми цінними є напрацювання херсонських дослідників О. Черемісіна (Черемісін, 2023а; Черемісін, 2023б), Г. Михайленко (Черемісін, Михайленко, 2023), С. Водотики (Водотика, 2022), С. Костюкова (Костюков, 2022), які безпосередньо пережили окупацію, зібрали значний комплекс усно-історичних свідчень та теоретично обґрунтували особливості окупаційного режиму на Херсонщині у 2022 році.

Джерельну базу дослідження становлять спомини мешканців Херсона, опубліковані у працях згаданих вище авторів та жителів с. Тягинка

Херсонської області, зібрані авторами, які дозволяють, своєю чергою, розкрити особливості бачення російського агресора населенням, зважаючи на характер окупаційного режиму, а також здійснити аналіз чинників, які зумовили таку візію.

Отже, метою статті слід вважати розгляд факторів, що зумовили формування образу російського агресора на прикладі Херсонщини як соціокультурного і політичного фронтиру початку XXI ст. Це уможливить розуміння не лише форми та межі сприйняття російської окупації, але й зміни у сприйнятті тієї цивілізаційної форми розвитку, яку являє зараз росія.

Дослідження здійснено в межах ініціативної науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву» (державний реєстраційний номер 0123U101941)

2. Загальні та локальні критерії сприйняття війни та стану окупації

24 лютого 2022 року для України, країн Європи та світу можна назвати в усіх проявах не лише трагічним, але й доволі показовим. Це стосується як самого факту російської повномасштабної агресії, так і формату поведінки, який презентували російські військові в процесі захоплення українських територій, зокрема й на Півдні України.

Визнання Росії/росії агресором у тій формі, як воно відображено у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/262 2014 року та Es-11/1 2022 року (Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022; Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014), можна назвати досить відповідальним, але й обережним кроком для країн світу з огляду на досвід спілкування з росіянами. Адже поступове навернення Російської федерації впродовж останніх тридцяти років до відвертої диктатури та методичне руйнування нею системи світової безпеки відновило проблему протидії тоталітаризму вже у формі «рашизму» – терміна, що вже входить у наукове мовлення в Україні. Ідеологія рашизму дуже характерно відобразилася не лише на пропагандистських конструктах росії минулих літ¹, але й у способах ведення війни росіянами, знову проілюстрованих після розвалу СРСР (Memorandum to the United Nations Commission on Human Rights, 2002: 3–5). Ці способи ведення війни, з якими так не бажає стикатися Захід, слід вважати логічним

¹ Землі, якими проходило російське військо та політи його кров'ю московітами завідомо вважалися російськими. У пісні «Принимай нас, Суоми-красавица», професійно виконаній ансамблем Червоної Армії під час вторгнення у Фінляндію, якнайкраще демонструються наративи радянської ідеології про нерозривність історичних здобутків, навіть зважаючи на те, що завоювання здійснювалися армією російської імперії, яку засуджували більшовики.

продовженням реалізації більшовицько-ленінської інтерпретації «справедливої війни» (Ленін, 1972: 488)² та псевдоісторичних сентенцій кремлівського керівництва на початку XXI ст., що мали на меті нівелювати в очах західних країн право і спроможність українців на суверенітет, а відповідно, легалізувати чергове вторгнення паціфікаційними завданнями.

Важливим складником російського миротворчого міфу стала вже звична практика *затінення* засобів реалізації окупаційної політики, проти-законних дій російських військовослужбовців стосовно мирного населення в Україні навіть під час повномасштабного вторгнення (Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 2022: 32–33). Прагнення західного політичного істеблішменту не акцентувати на цьому уваги, принаймні до 2022 року, виявилось одним з чинників, що з 2014 року визначають дуже суперечливу позицію стосовно російської агресії проти України. Тож питання про реакцію, у разі загрози відкритої глобальної війни в Європі, зокрема російської агресії щодо східноєвропейських членів ЄС та НАТО, стає дедалі гострішим.

Озвучення Путіним стратегічного значення загарбання, зокрема південної частини України в рамках реалізації традиційної ідеології розширення простору «руського мира», за очевидної абсурдності окреслених претензій і наявності їх прихильників в Україні, стало для нашої держави викликом у контексті тривалого історичного протистояння імперським амбіціям російської тоталітарної держави.

Усвідомлення Росії/росії як ворога загострило питання про власну національну ідентичність та готовність до ментальної трансформації. Для суспільства рівень такої готовності значною мірою визначався втратою близьких людей та майна, остаточною руйнацією відчуття мирного життя, а водночас складністю відмови від буденного вжитку радянської спадщини та «руського мира», які й досі залишаються соціокультурними та політичними маркерами.

Проте, зрештою, імперський нарратив, насаджуваний росіянами у здійсненні ними насилля щодо мирного населення, досить швидко спричинив на оглядне майбутнє різко негативне ставлення більшості українців до північно-східного сусіда, неприбутанне їм до 2022 року. Трансцендентне відчуття етнічної окремішності, навіть за наявності складного мовного питання, загострилося до

² Бачення цієї інтерпретації частково викладено в тезах доповіді «Відображення у радянській військовій періодиці межі 1930–40-х рр. філософської концепції справедливої війни. Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути : матеріали круглого столу, присвяченого Всесвітньому дню філософії (18 листопада 2021 р.). Івано-Франківськ. 2022. С. 6–9.

політичної і культурної ненависті, позначивши нездоланну прірву між двома народами.

Для більшості мешканців Херсонщини, як і всієї країни, стан психологічного шоку і невизначеності з початком війни був зумовлений насамперед ірраціональним переконанням, що ХХІ століття вже не є часом війн у самому центрі Європи. Перенавантаження інформацією з офіційних ЗМІ, соціальних мереж продукувало загальне оманливе переконання, що західний демократичний світ, спираючись на уроки Другої світової війни, не дозволить російському диктатору продовжити розширення агресії 2014 року. І хоча дуже нав'язливими були аналогії з 1938–1939 роками в Європі, сподівання на неможливість повномасштабного вторгнення і обачливість російського суспільства завершилися трагедією для українців, перспективою тривалої війни на виживання та вже реальною загрозою для західних країн.

Мешканці південних українських регіонів, мабуть, лише на фоні просування російських військових колон з боку окупованого Криму поступово усвідомлювали сутність ілюзій стосовно ставлення «братнього» народу. Як згадує місцева мешканка з Херсонщини, пані Ірина: *«Це був шок. Нам подзвонила зранку донька, вона проживала в Херсоні, і сказала, що почалася війна. Це був просто шок? Чи можливі це якісь емоції? Насправді, я ніколи не думала, що таке може бути, що росія може напасти на Україну. Не вірила я в це, що таке може бути... Я вважаю, що це все від їхніх керівників. Простий народ ніколи б не пішов на цю війну. А таке враження, що їх там зомбірують, кодирують чимось. Як їх так убідили в цьому, я не знаю. Ми всі десь вважалися, що ми брати і сестри. Я ж кажу, що я ніколи навіть в страшному сні не думала, що таке може бути, що ми будемо воювати з росією»³.*

Героїчний спротив українських збройних сил та не досить підготовлених підрозділів місцевої ТРО, масові акції протесту пересічних мешканців Херсонщини, щоденний цивільний спротив шляхом виконання своїх професійних обов'язків, попри спроби схиляння до колабораціонізму, формували переконання, що ворог буде подоланий. Але водночас поширення зони окупації і жорстока реакція росіян на місцевий цивільний опір приводили до небезпечного очікування щодо подальшого розвитку подій (Водотика, 2022).

Аспекти, що окреслили загальний образ окупації і окупантів, загалом не є унікальними, адже вони характерні для будь-якого історичного періоду та населення, що потрапляє в окупацію та сприймає її як об'єктивну реальність. Проте

внаслідок повномасштабного російського вторгнення проявилися, на наш погляд, особливі риси, які значною мірою доповнюють загальний зміст схеми та мети окупаційних військ, а з іншого боку, дозволяють розглянути чинники та характер рефлексії українського населення щодо вторгнення.

Загарбання південних регіонів України, зокрема Херсонщини, російськими військами мало ту особливість, що зазначені території вважалися не стільки лояльними до російської влади, скільки фронтірними, і, як передбачалося російським керівництвом, населення мало легше піддатися пропагандистським заходам, поступливо прийняти нову реальність, а відповідно, легітимізувати спробу проведення у вересні 2022 року незаконного референдуму. З іншого боку, формальний для західної та власної російської аудиторії, він відкривав для росіян можливість застосувати різні форми геноциду щодо свідомого українського населення.

Реалізація окупаційної політики у південних регіонах України здійснювалася в умовах, коли росіянам на місці довелося переосмислювати цілі, засоби та переглядати власні можливості. Масштаб неприйняття місцевим населенням Херсонщини загарбників на прикладі збройного опору героїв херсонського ТРО у Бузковому парку та цивільних протестів виявилися неочікуваними для агресора. Крах кримського сценарію показав інший, неприйнятний для росіян, бік особливості регіону (Черемісін, Михайленко, 2023: 90). Відсутність лояльності населення, що мало бути «братським» чи то взагалі одним з росіянами народом, вважалася незрозумілою для пересічних вояків, вихованих у кращих традиціях російської пропаганди. Як згадує мешканка с. Тягинка пані Ліна: *«До нас не раз вони приходили, що син-атовець, то одна партія прийде, приходять, друга. Одна партія раз прийшла і винесить паспорт. Ми винесли. То чоловік родився в Тягинці, виріс тут. А я родилася в Ростові, то до мене чіплялися: «Что ты здесь делаешь»? Кажу: «Я що роблю? Я тут живу». «Ты где должна быть?» Кажу: «Так де?» «В Ростове». Кажу: «Та ні, я там тільки народилася, я прожила все життя на Україні і тут живу»⁴.*

Загальний низький освітній рівень, навіть у середовищі офіцерського корпусу окупантів, у поєднанні зі стереотипним імперським мисленням, а відповідно, небажанням бачити іншу ментальність, національну ідентичність, інший історичний розвиток, спричинили безуспішні спроби затвердити ідею російського міру.

³ Шибінська Ірина Степанівна, 1961 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 20 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

⁴ Паталашка Ліна Василівна, 1964 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 24 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

Це призвело до того, що мешканців регіону, зокрема херсонців, російські військові не сприймали за росіян, а за «хохлів» (Черемісін, Михайленко, 2023: 89). А намагання колабораціоністів, подібних до Сальдо і Стремоусова, видати бажане за дійсне у змалюванні масової підтримки населенням російської влади, мали успіх лише у пропагандистських відео для внутрішнього російського споживача. Це спричинило, з одного боку, хвилю жорстокого насилля проти колишніх і діючих працівників силових структур, які відмовилися співпрацювати, ймовірних та реальних представників руху цивільного спротиву, журналістів, місцевих волонтерів чи навіть звичайного населення, а з іншого – позицію очікування окупантів стабільної реакції на власні дії, які трансливалися як звільнення від «українських бандерівців» (Водотика, 2022).

3. Образи окупаційного режиму: міський та сільський виміри

Сприйняття загального стану окупації та самих російських загарбників цивільним населенням у форматі ворога можна розглядати у двох вимірах – міському і сільському, які, своєю чергою, визначалися соціальним статусом, умовами перебування під окупацією та досвідом безпосереднього спілкування з окупантами.

Вже на початку війни унаслідок розуміння інформації, отриманої із засобів масової інформації, особистих перемовин з родичами по всій Україні, попри пропаганду кремля, приходило усвідомлення, що росіяни – це не просто агресор, метою якого є традиційне загарбання чужої землі, а ворог, що прагне знищити все українське. Відповіддю на такий виклик стала певна дегуманізація ворожих вояків і застосування на побутовому рівні термінів – «орки», «свинособаки» та інші інтелектуальні висловлювання, які стали символами нової російської ідентичності. Ці образи, змальовані херсонцями, підтверджується не лише жорстокістю російських вояків, але й тими ціннісними наративами власної побутової культури, яку вони презентували в Україні, зокрема на Херсонщині, – жорстокість, цинічне ставлення до людського життя, поширений алкоголізм та і спроби споювання місцевого населення, прагнення наживи у будь-який спосіб, навіть шляхом стабільного продажу пального для власної військової техніки тощо (Черемісін, 2023: 40–41).

Така поведінка викликала огиду навіть у представників старшого покоління українців, які значну частину свого свідомого життя прожили за часів СРСР. Відновлення радянських ідеологем, символізму, особливо у відмічанні радянських свят під дулами танків, викликала зворотну реакцію: «Я хочу сказати, що вони спалювали пам'ять Дня перемоги тим, що вони їздили танками, танкетками по селу і включали гучномовець,

і включали «Катюшу», і все прочеє. Ну, або вони були, як раніше у нас там в клубі чи на параді, воно сприймалося зовсім по-іншому. А як воєнна техніка їздить по селу, і маєє красним прапором, і празнує перемогу, то сейчас оторок бере і навіть не хочеться згадувати такі праздники при них [росіянах]»⁵.

Беззаперечну ідентифікаційну роль зіграв мовний фактор, який чітко позначав дихотомію «свій–чужий» на рівні перших контактів та міг по-різному сприйматися окупантами у місті і селі. Презумційне несприйняття росіянами українців як окремого народу зумовило відповідне ставлення до місцевого населення, але таке несприйняття, особливо після «відкриття», що не всі говорять російською, парадоксально супроводжувалося позицією месіанства. Сільське населення та містяни, які розмовляли російською, потенційно вбачалися росіянами лояльними не лише через зрозумілість комунікації, але й через припущення про готовність йти на співпрацю з прибульцями. Натомість вживання української мови, за певних виключень і попри формальності, стереотипно розглядалося росіянами як прояв націоналізму, породжуючи ворожість і нетерпимість. Особливо це проявлялося в містах, зокрема в Херсоні (Черемісін, Михайленко, 2023: 89).

Важливим фактором слід вважати визначення політичної статусності тимчасово захопленої території, коли граничною межею стало проведення псевдореферендуму. Новий статус українських громадян визначив і відповідне ставлення до населення, особливо до тих, хто не бажав брати російські паспорти.

У с. Тягинка Бериславського району Херсонської області представники окупаційної адміністрації, самі солдати у розмовах з мешканцями зауважували, що до проведення псевдореферендуму нова влада ще не чіпала мирне населення, але після неявки на виборчі дільниці потрібної кількості людей до них будуть застосовуватися репресії. Щоправда, масові репресії там, на щастя, так і не відбулися. Згадує пані Ірина: «... ми з чоловіком не ходили на це голосування, і ніхто до нас не приходив. Тоді ми всі думали, закривалися, сиділи, виходили на двір, щоб нас не бачили. Боялися, що вони будуть ходити подвірною і агітувати, і заставляти голосувати. Я думаю, що там все було вже рішено за нас давно. Так що вони не дуже в цьому мали потребу»⁶.

⁵ Шибінська Ірина Степанівна, 1961 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 20 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

⁶ Шибінська Ірина Степанівна, 1961 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 20 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

Спроби цивільного опору з боку сільського населення, крім масового ігнорування спроб росіян налагодити відносини, були ускладнені, оскільки окупанти мали змогу повністю контролювати ситуацію. Проте й вони були. Поки був зв'язок, у будь-який спосіб передавалася інформація про пересування ворожих військ, вивішувалася українська державна символіка. Як згадує пані Ліна: «Був у нас один випадок. Повісили на День Незалежності, по-моєму, я вже не знаю, який празник, повісили в нас два прапори. На котельні повісили, на шкільні. І в куті десь на бащині водонапорні повісили два прапори. То хто їм там що сказав, там у нас зроблений такий майданчик для хлопчиків. І діти там гуляли, вони тоді приїхали злі, то вони побиті там хлопців. Думали, що хтось з них повісив цей прапор»⁷.

Початок окупації поставив ще одну нагальну проблему, а саме проблему побутового виживання та мотивації виїзду на безпечну територію. Якщо на початковому етапі і для містян, і для селян стан психологічного шоку був природним і спонукав до відносно однакових моделей поведінки, то питання виживання значно різнилися. Дефіцит продуктів харчування сильніше відчувався у місті, що разом з проблемою ходіння гривні спонукало багатьох до виїзду. Крім того, шанси потрапити «на підвал» до росіян були набагато вищі в місті, де відсоток концентрації політично активного проукраїнського населення був більшим. У сільській місцевості через невелику кількість населення, а відповідно значно меншої можливості чи взагалі її відсутності чинити спротив окупантам зумовило своєрідний режим очікування та сподівання на успіхи ЗСУ.

Питання щодо труднощів виїзду з конкретної місцевості пояснювалося двома чинниками: страхом перед значною кількістю ворожих блокпостів на трасах до Херсона⁸ та прив'язкою до домашнього господарства. Лише руйнування помешкань і знищення свійських тварин внаслідок російських обстрілів змушує мешканців сіл полишати свою місцевість.

У ході окупації спостерігалися різні типи російських як військових вояків, так і мобілізованих з так званих ЛДНР. Їхня поведінка визначала й відповідне ставлення місцевого населення.

Як зауважує пані Ліна: «Поначалу, як заходили, вони заходили партіями. От зайшла партія, вони грабували магазини, все. А коли вже зайшли

до нас оці ДНР, ЛНР, і в них був начальник... так не знаю, як його фамілія, називали його Шураві. То він тримав і магазини, він забороняв продавцям, щоб спиртне не возили. Ну, а тоді в одне прекрасне врем'я, в 6 часів ранку, нас окупували з автоматами... Шукали сина. То нас теж з чоловіком підняли. Мені навіть вдягтися толком не дали, поставили переді мною з автоматом, щоб я це вела до сина. То до сина вели мене під три автомати, щоб я показала, де син живе. Коли ми прийшли, то вже і біля сина стояли з автоматами. Так теж забрали, наділи мішок на голову, зав'язали. І місяць держали в Каховці. Ну, чи в полоні, називається. Місяць дитини вдома не було. Місцеві здали, звісно, здали місцеві. Звідки вони знали, що він рибу ловить, де батьки живуть, де він сам живе. Це тільки здали місцеві, та і все.

ЛДНРівці, вони свободні [без росіян], мене ведуть під автоматом. Я от останній, він мене толкає. «Ідіть, каже, ідіть, каже, у мене теж вдома троє дітей». А я ж йду, це й огризуюся: «А чого ти сюди прийшов?». Він каже: «Я слесарь у школі. Ми приїхали на роботу, забрали, каже, привезли сюди, вділи, ось от, дали автомат, каже, і все».

А росіяни це вже просто були тварі. Це просто тварі. Я вже вернулася додому, а там... В мене це й невістка військова. Здали невістку. Невістку перед цим на вечір вивезли. Це було 5 квітня. А 6 квітня, це утрое, до нас прийшли вже росіяни... То це з батька трохи іздівалися, забрали в батька телефон. В хаті перевернули, автоматами перевернули, все на світі перешерстили. Шукали»⁹.

Зневажливе ставлення росіян до мобілізованих мешканців Донбасу проявлялося на всіх рівнях. Навіть на блокпостах вояки часто були озброєні не автоматами, гвинтівками Мосіна часів Другої світової війни. Згадують місцеві і про часті конфлікти між представниками окупаційних підрозділів: «Були конфлікти. Вони ж тоді, як зайшли, рашисти, у магазин – поїла. А продавчиця їм поїла не продала. Тому що Шураві заперетив. Вони: «Хто такий Шураві? Доставить сюди Шураві». Ну, визвали того Шураві і побиті вони того Шураві. І так, я не знаю, тоді ці вони вже десь, ДНРівці, де вони ділися?»¹⁰.

Зауважує пані Ірина: «Саме в нашому селі всі ЛДНРівці були простий робочий люд. Їх, як вони кажуть, з шахти вийшли, погрузили і привезли до нас. І вони стояли на постах, на дорогах.... І вони

⁷ Паталашка Ліна Василівна, 1964 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 24 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

⁸ На другу половину квітня 2022 року, за власними підрахунками авторів, від Херсона до сіл Бериславського району Херсонської обл. налічувалося близько 30 російських блокпостів, на кожному з яких перевірялися документи або відбувався «відкуп» цигарками, продуктами харчування тощо.

⁹ Паталашка Ліна Василівна, 1964 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 24 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

¹⁰ Паталашка Ліна Василівна, 1964 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 24 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

навіть, як бачимо, оправдувалися за те, що вони невинні, що вони не по своїй волі прийшли сюди до нас. Росіяни вели себе як хазяї. Вони вважали, що це все їхнє і все. Хоча чути було по розмовам, що вони дуже були здивовані, як живуть у нас в селі люди, що в нас асфальтові дороги, що в нас хатинки охайні, що в нас багато дуже цвітів, багато дуже дерев. Для них це було... Взагалі, дивувалися вони від цього. Їм сказали, мабуть, що ми дикарі. Вони такого не очікували»¹¹.

Однак у селах Херсонщини, які знаходяться далі від крупних транспортних магістралей і де розташовані російські війська, ситуація може бути значно гіршою, коли вбивства місцевих жителів, зґвалтування, погроми, мародерство для росіян стали нормою. Відсутність будь-якого контролю та навіть потурання з боку командування, спотворена заздрість до значно кращих умов життя, ніж на росії, призводили до жорстокості з боку окупантів, мабуть, не менших, ніж у Бучі, Бородянці тощо. На жаль, подібні приклади ще будуть фіксуватися після звільнення Лівобережжя Херсонської області та інших українських територій.

Беззаперечно, прикладом цинічного масового вбивства мирного українського населення, знищення екосистеми і аграрного сектору регіону став підриг російською армією дамби Каховської гідроелектростанції у червні 2023 року. Цей злочин російська офіційна влада досі заперечує на всіх рівнях.

Саме тому російська окупаційна влада на захоплених територіях у будь-який спосіб намагається приховати сліди військових злочинів, ліквідувати насамперед українську інформаційну мережу, українську освітню систему та прояви національної свідомості, які фактично є джерелом ідеологічного опору новій імперській російській пропаганді.

4. Висновки

Таким чином, можна зробити висновок, що російська окупаційна політика на тимчасово захоплених українських територіях, особливо Херсонщини, презентує окремі моделі окупації, спрямовані, з одного боку, на залякування та ідеологічне підкорення українського населення, а у зовнішньополітичному форматі – для демонстрації західним партнерам України перспективи застосування цих моделей уже на їхній території. У контексті цих загроз постає питання: яка

кількість російської молоді, що опинилася за межами своєї країни після 24 лютого 2022 року, справді рятувалася від мобілізації?

Російська тимчасова окупація Херсонщини у 2022 році визначила головні риси рефлексії місцевого населення через вплив соціокультурної і політичної фронтірності регіону. Основними факторами формування загального образу росіян у ролі ворога слід назвати: зовнішній інформаційний вплив, форми особистої комунікації з військовиками країни-агресора, рівень національної самоідентифікації, наявність близьких та родичів у лавах ЗСУ, масштаби матеріальних та особистих нематеріальних втрат, наявність психологічної прив'язки до радянського минулого, а насамперед реакція на поведінкові прояви візії самих російських окупантів щодо українського населення.

Аналіз джерел свідчить про складання диференційованого образу російських вояків та окупації мешканцями міста і села. Можна зазначити, що за наявності спільних рис у негативному сприйнятті ворога між ними є певні відмінності у баченні реальних та потенційних небезпек окупації, які зумовлені: можливостями для виживання (наявність продуктів харчування, пристосованість до критичного мінімуму побутових умов тощо), рівнем відстані у комунікації між окупованими й окупантами, рівнем прямої загрози залежно від соціально-політичного, громадянського статусу та рівнем визначення національної ідентичності.

Окупація Херсонщини у сучасній глобальній війні, розв'язаній росіянами, є гарним прикладом не лише застосування агресором різновидів військових та пропагандистських потужностей, але і способів протидії цій багатовіковій московській експансії, в основі яких лежить формування істинного образу агресора.

Усі ці проблемні аспекти потребують подальшого, більш ґрунтовного дослідження, зокрема форм реалізації окупаційної політики в південних регіонах, більшість з яких залишаються загарбаними. Украй необхідне подальше висвітлення, популяризація результатів наукових досліджень, оскільки, на жаль, значна частина населення, яка не відчула жахів окупації, продовжує споживати російський інформаційний і культурний продукт та не вбачає загроз, що він несе.

Література:

1. Memorandum to the United Nations Commission on Human Rights on the Human Rights Situation in Chechnya. March 18, 2002. URL: <https://web.archive.org/web/20070818105905/http://www.hrw.org/un/unchr-chechnya.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 [without reference to a Main Committee (A/ES-11/L.1 and A/ES-11/L.1/Add.1)] ES-11/1. Aggression against Ukraine. URL: <https://undocs.org/>

¹¹ Шибінська Ірина Степанівна, 1961 р.н., с. Тягинка, Херсонська обл. Інтерв'ю проводив О. Бойков 20 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Бойков.

- Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F1&Language=E&DeviceType=Desktop&Lang Requested=False (дата звернення: 15.03.2023).
3. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf?token=5hCSGSr6qBbQdDAEN4&fe=true> (дата звернення: 15.03.2023).
 4. Водотика С.Г. Місто, яке не боялося: Херсон у перші місяці російської окупації. *Україна модерна* : Міжнародний інтелектуальний часопис. 2022. URL: <https://uamoderna.com/war/kherson-u-pershi-misiatsi-rosiyskoi-okupatsii/> (дата звернення: 15.03.2023).
 5. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні з 1 лютого до 31 липня 2022 року. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-09/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).
 6. Костючков С.К. Формування політичного бренду території засобами масмедіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 101–107.
 7. Ленин В.И. К истории вопроса о несчастном мире. Избранные произведения в 3 т. Т. 2 (март 1917 – ноябрь 1918 г.). М. : Политиздат, 1972. 826 с.
 8. Плохий С. Російсько-українська війна: повернення історії. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2023. 400 с.
 9. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним : монографія. Київ : Грані-Т, 2011. 448 с.
 10. Томпсон Ева М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
 11. Черемісін О.В. Висвітлення міського життя під час окупації Херсона в 2022 р. в усно-історичних свідченнях. *Південний архів (історичні науки)*, 2023. (44), 35–43. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-44-5>.
 12. Черемісін О.В. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році / упоряд. О.В. Черемісін. Суми : Університетська книга, 2023. 482 с.
 13. Черемісін, О.В., Михайленко Г.М. Урбаністичні виміри окупаційної дійсності: херсонський досвід повсякденного портретування. *Південний архів (історичні науки)*, 2023. 42, 85–93. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-42-12>.

References:

1. Memorandum to the United Nations Commission on Human Rights on the Human Rights Situation in Chechnya / March 18, 2002. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20070818105905/http://www.hrw.org/un/unchr-chechnya.pdf>.
2. Resolution adopted by the General Assembly on 2 March 2022 [without reference to a Main Committee (A/ES-11/L.1 and A/ES-11/L.1/Add.1)] ES-11/1. Aggression against Ukraine. Retrieved from: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F1&Language=E&DeviceType=Desktop&Lang Requested=False>.
3. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)]68/262. Territorial integrity of Ukraine. Retrieved from: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf?token=5hCSGSr6qBbQdDAEN4&fe=true>.
4. Vodotyka, S.H. (2022). Misto, yake ne boialosia: Kherson u pershi misiatsi rosiiskoi okupatsii. *Ukraina moderna: Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys*. Retrieved from: <https://uamoderna.com/war/kherson-u-pershi-misiatsi-rosiyskoi-okupatsii/> (Last accessed: 15.03.2023).
5. Dopovid shchodo sytuatsii z pravamy liudyny v Ukraini z 1 liutoho do 31 lypnia 2022 roku. Retrieved from: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-09/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf>.
6. Kostiuchkov, S.K. (2023). Formuvannia politychnoho brendu terytorii zasobamy masmedia v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (na prykladi Khersonshchyny). *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 71. S. 101–107.
7. Lenyn, V.Y. (1972). K ystoryy voprosa o neschastnom myre. Yzbrannyye proyzvedenyia v 3 t. T. 2 (mart 1917 – noiabr 1918 h.). M.: Polytyzdat, 1972. 826 s.
8. Plokhii, S. (2023). Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii. Kharkiv: Knyzhkovy klub “Klub Simeinoho dozvillia”, 2023. 400 s.
9. Snaider, T. (2011). Kryvavi zemli: Yevropa pomizh Hitlerom ta Stalinyim: monohrafiia Kyiv: Hrani-T, 448 s.
10. Tompson, Eva M. (2006). Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 368 s.
11. Cheremisin, O.V. (2023). Vysvitlennia miskoho zhyttia pid chas okupatsii Khersona v 2022 r. v usno-istorychnykh svidchenniakh. *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky)*, (44), 35–43. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-44-5>.

12. Cheremisin, O.V. (2023). Litopys tsyvilnoho sprotyvu Khersona u vymirakh povnomasshtabnoi ahresii rosii proty Ukrainy u 2022 rotsi / uporiad. O.V. Cheremisin. Sumy: Universytetska knyha, 482 s.
13. Cheremisin, O.V., & Mykhailenko, H.M. (2023). Urbanistychni vymiry okupatsiinoi diisnosti: khersonskyi dosvid povsiakdennoho portretuvannia. *Pivdennyi arkhiv (istorychni nauky*, (42), 85–93. <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2023-42-12>.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2024
The article was received 31 May 2024